

18-Bebyggelsen-på-Tangen-sett-fra-Kjeøa_Foto-Svein-Norheim_DSC_6268.jpg

SPONVIKEN ett besøksmål i ØKOMUSEUM GRENSELAND

Fra E6 tas av til Sponviken 500 meter nord for nye Svinesundbrua. Kjør ned gjennom sentrum av det lille strandstedet Sponviken og følg skilt til båthavna. Gatene gjennom sentrum er svært smale. På tangen mellom fastlandet og Kjeøa er det muligheter for parkering.

SPONVIKEN

Sponviken ligger ved munningen av fjordsystemet Ringdalsfjorden - Iddefjorden. På 1400-tallet var det vanlig at hollandske skuter tre ganger i året kom inn til Sponviken for å kjøpe trevirke: rundlast bjelker og skurtømmer, som hollenderne siden foredlet i sitt hjemland. Hollandske skuter kjøpte opp eiketømmer og storvokst furu. Selve navnet er kjent tilbake til 1500-tallet, og er antagelig en gammel betegnelse for tømmer: spon/spaan. I perioder hadde Sponviken egen tollstasjon. Da det omkring år 1500 ble anlagt vannsager langs Tista, lå seilskutene ofte i Sponviken og ventet på laglig vind. Det hendte også at oppskåret plank ble fraktet hit ut på isen om vinteren for videre transport til utlandet.

BOSETNING OG SJØFART

Den første bebyggelsen ble nevnt på 1600-tallet og var tre strandsitter-stuer som hørte inn under Svalerød gård. I 1723 nevnes i "haffnen" Sponviken 6 små hus under Svalerød og 6 under Vik gård. I 1794 heter det at Sponviken "næsten kan anses som et ladested. Der bor en del skippere og lodser, ... og en toldbetjent med 2 røyerter der er ansat". 1840 hadde stedet 150 innbyggere, og veispørsmålet var et diskusjonstema da man "hverken kunde komme til kirke eller ting". Veien ble bygd og ferdigstilt i 1842. I 1915 var det 500 innbyggere. Pr. 1. januar 2017 var det 526 innbyggere!.

Sponviken lå vel til rette for at skippere, styrmenn og sjøfolk slo seg ned her. Fredrikshald var fra 16-1700-tallet i en sterk utvikling. De første sjøfolkene forekommer i kildene fra midten av 1700-tallet. Flere familier med folk knyttet til sjøen hadde i generasjoner sitt tilhold i Sponviken. Sponviken og andre utførselshavner langs Ringdalsfjorden - Iddefjorden lå under "tollderiet udi Svinesund".

FISKE

Losse- og lastevirksomheten var det vesentligste erverv til å begynne med, siden kom fisket. Sponviken var kjent for sitt vadfiske etter brisling. Rundt 1870 opplyses det at sponvikingene var organisert i 16 vadlag med seks mann på hvert lag. Tradisjonen sier at det var her de konstruerte vadeka som med sitt lange slanke og lettrodde skrog og bred baug gjorde det lett å gå om bord og komme i land. I begynnelsen måtte de ofte ro langt sørover for få fangst.

I 1865 var det registrert 35 som engasjert i fiske, i 1875 var det 40 fiskere og dette holdt seg stabilt framover. Først makrell-, hummer- og laksefiske, senere overtok sildefisket. Veksten i ladestedet

10_Sjøbod-i-Bukta-som-er-bevart-fra-den-rike-sildeperioden_Foto-Svein-Norheim_-DSC_0722.jpg

skyldtes først og fremst det rike sildefiske fra 1860-åra – et fiske som varte til omkring 1895. I 1916 kom den første hermetikkfabrikken Sponviken Hermetikkfabrikk a/s. 100-200 personer fikk arbeid i sesongen – spesielt jenter. Deretter kom East Norway Canning Co A/S som i 1927 endret navnet til Sponviken Canning og deretter til A/S Sponviken Packing Co og i 1933 til Sponviken Preserving Co. I 1949 etableres nok et firma East Canning. Til slutt ble det etablert en liten fabrikk på dampskipsbrygga under navnet Fredriksten hermetikkfabrikk. Eventyret om hermetikkindustrien i Sponviken ser sin ende på 1950-tallet.

TRELAST

1893 ble det startet opp sagbruk i Korterødkilen og eier var Christian Bothner fra Fredrikshald. Snart skiftet det eier og navnet ble Fredrikshald Wood Company Ltd - som senere ble til Sponviken Dampsag. Storhetstida for sagbruket var fram til 1920 og årlig var det sysselsatt opp mot 120 personer

HANDEL, FORENINGSLIV og SKOLE

Allerede på midten av 1700-tallet foregikk det handelsvirksomhet i Sponviken. Også omreisende handelsmenn kom hit med sine varer. I egen kategori handels- og håndverkere var taterne som tradisjonen forteller var faste gjester i Sponviken fra 1850-tallet og framover. For taterne var Tatersletta ved Bybakken leirplass i lang tid. Andre tatere kom med sine båter og la til ved bryggene. Den første med offisiell tillatelse til å drive handelsvirksomhet var handelsmannen Peder Kjørboe fra Fredrikshald, som fikk kongens tillatelse til å etablere seg med handel her ute i 1839, og flere fulgte på i 1845 (A. Nielsen) og 1849 (høker M.B. Haarby). Nevnes bør Sponvikens Handelslag som lå ved dampskipsbrygga. Virksomheten var i drift fram til 1953 da kjøpmann Per Fjeld overtar. Også denne forretningen er i dag lagt ned – som den siste dagligvareforretning og postkontor i Sponviken.

I 1874 ble Sponvikens indremisjonsforening stiftet, og allerede året etter hadde de reist et. Sponviken bedehus innvies i 1875. I 1913 fikk Sponviken eget likkapell.

Den første skolen i Berg prestegjeld ble opprettet her i 1848 og undervisningen foregikk til å begynne med i privathjem. Den første faste skolen i Berg prestegjeld ble opprettet i Sponviken i 1865, og eget skolebygg ble reist i 1879.

KRIGSÅRA – 2. VERDENSKRIG

Sponvikens nærhet til Sverige – bare en kort rotur over Ringdalsfjorden – ble viktig under den tyske okkupasjonen. Som flere steder langs fjordsystemet Ringdalsfjorden – Iddefjorden etablerte motstandsbevegelsen ulike ruter over fjorden for flyktninger og kuréer. Selv med den tyske tilstedeværelsen i Sponviken kunne denne illegale virksomheten pågå under store deler av krigen. Nevnes bør også utbyggingen av Mørvika fort der det ble bygget et kystfort for to kanonstillinger. to stk.

10,5 cm K331kanoner plassert i kasematter. Anlegget var klart i september 1944. Arbeidet medførte at det var mange tyskere innlosjert i Svalerødkilen. Siste oppgradering av Mørvika fort var i 1985. I 1995 opphørte all militær aktivitet og området er ført tilbake til grunneier.

EN TRAVEL TID

Fra 1890-åra ble Sponviken et populært ferie- og badested. Folk tok inn på små pensjonater. Omkring 1915 opplevde Sponviken sin travleste tid, både på sjø og land. Om sommeren var det et populært feriested. Sommergjestene badet ute på Kjeøa, og de bodde på pensjonat eller tok inn hos private. I nyere tid har folketallet gått dramatisk ned i det opprinnelige Sponviken, men nye bolighus bygges i dag på nye felt slik at stagnasjonen i befolkningen stopper opp.

Men idyllen er der fortsatt, og stedet er i høy grad verd et besøk. Da må man ikke forsømme å ta en tur over på Kjeøa, som i flere hundre år har vært landfast som en følge av at landet har steget. Opprinnelig het den «Kidøen» og var eid av en rekke av de rike familiene i Fredrikshald.

Det er vakkert på Kjeøa. Her finner vi den populære badeplassen Pina, det er yppig vegetasjon og noen store eiketrær som må være svært gamle.

Litteratur:

Ivar Sætrang (1915): "Kirker og Kirkegods i Berg".

Olav Torgersen og Johs. Uglum (1938): "Berg Herred gjennom 100 år 1837-1937".

Helge Warberg (1996): "Sponviken. Historien om et strandsted".

Kjeld Magnussen (2008): "Festningsverk i Østfold. I tiden før 1814". Fortidsminneforeningen avd. Østfold.

Svein Norheim (2012): «En kulturminneseilas på Ringdalsfjorden og Iddefjorden». Økomuseum Grenseland.